KONFERENCJA MIĘDZYNARODOWA

ROŚLINY LECZNICZE W NAUCE I KULTURZE

GŁÓWNY ORGANIZATOR: INSTYTUT HISTORII NAUKI PAN IM. LUDWIKA I ALEKSANDRA BIRKENMAJERÓW

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej

Instytut Historii Nauki PAN

Komitet Historii Nauki i Techniki PAN

Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu

Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne

Sekcja Fitoterapii PTL

WARSZAWA, 20-22.05.2022

Międzynarodowa Konferencja Naukowa

ROŚLINY LECZNICZE W NAUCE I KULTURZE

20–21-22 maja 2022 r.

Warszawa, Pałac Staszica, PAN oraz tryb online

Plan Konferencji

20.05.2022, piątek, godz. 12.30

Otwarcie Konferencji – dr hab. Iwona Arabas, prof. PAN,

kierowniczka Pracowni Historii Nauk Przyrodniczych i Medycznych, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN.

Miejsce obrad konferencyjnych to Pałac Staszica, sala Erazma Majewskiego, III piętro.

Sesja I. Botanika i nauki farmaceutyczne- 13.00

Przewodniczy Sesji: Prof. dr hab. Zbigniew Libera

14.20-14.40 Przerwa
14.40 ciąg dalszy Sesji
16.00-16.30 Przerwa
16.30 ciąg dalszy Sesji
17.50-18.30 Dyskusja i podsumowanie Sesji

21.05.2022r, sobota, godz. 10.00

Sesja II. Etnografia

Przewodniczy Sesji: prof. dr hab. Ludwik Frey

11.20-11.40 Przerwa
11.40 ciąg dalszy Sesji
13.00-13.30 Dyskusja i podsumowanie Sesji
13.30-15.00 Przerwa

Sesja III. Ogrody aptekarskie i użytkowe – 15.00

Przewodniczy Sesji: prof. dr hab. Bożena Popiołek

16.20-16.40 Przerwa
16.40 c.d. Sesji
18.00-18.30 Dyskusja i podsumowanie Sesji

22.05.2022r, niedziela, godz. 10.00

Sesja IV. Historia nauk medycznych – 10.00

Przewodniczy Sesji: dr hab. Jacek Drobnik

11.20-11.40 Przerwa
11.40 ciąg dalszy Sesji
13.20 -13.50 Dyskusja i podsumowanie Sesji
13.50-14.10 Przerwa

Sesja V. Rośliny lecznicze w kulturze i sztuce – 14.10

Przewodniczy Sesji: lek. med. Robert Księżopolski

15.10-15.30 Dyskusja, podsumowanie Sesji oraz Konferencji

Konferencja naukowa odbywa się

POD PATRONATEM

Komitetu Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk
Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie

PATRONAT MEDIALNY

Pism naukowych „Farmacja Polska", „Medycyna Nowożytna", „Postępy Fitoterapii".

Rośliny i leki pochodzenia roślinnego są przedmiotem zainteresowania nie tylko badaczy prowadzących prace w zakresie nauk przyrodniczych, ale także są problemem badawczym w naukach humanistycznych i społecznych. Te nurty badań rzadko się spotykają, konfrontują czy dopełniają. Wysiłki zbliżenia nauk eksperymentalnych, np. fitochemii i farmakologii z badaniami historycznymi i społecznymi w zakresie ziołoznawstwa i ziołolecznictwa podejmowała profesor Barbara Kuźnicka w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki Polskiej Akademii Nauk od lat 80. XX wieku. Do tych wysiłków nawiązuje tytuł konferencji, która jest adresowana do badaczy reprezentujących antropologię kulturową, historię nauki, historię medycyny, historię farmacji, historię botaniki, archeobotanikę, językoznawstwo, farmakognozję, botanikę farmaceutyczną, rolnictwo, leśnictwo i inne dyscypliny.

Program Konferencji

Sesja I. Botanika i nauki farmaceutyczne- 13.00

Przewodniczy Sesji: Prof. dr hab. Zbigniew Libera

1. prof. dr hab. Ludwik Frey, Instytut Botaniki PAN, Kraków.
   Rośliny, złoczyńcy, skarby
2. mgr Justyna Makowska-Wąs, dr hab. Irma Podolak, prof. UJ, Katedra Farmakognozji Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego.
   Błękit i rośliny lecznicze – słów kilka o indygo i nie tylko.

3. dr Małgorzata Jeziorek, prof. dr hab. Agnieszka Pietrosiuk, Zakład Biologii Farmaceutycznej i Biotechnologii Roślin Leczniczych, Warszawski Uniwersytet Medyczny.
   Tradycyjne zastosowania lecznicze i obecne kierunki badań gatunków z rodzaju Arnica L.
4. prof. dr hab. Mirosława Krauze-Baranowska, Katedra i Zakład Farmakognozji, Gdański Uniwersytet Medyczny.
   Rodzaj Arnica – źródło surowców o różnorodnym składzie oraz jej zastosowanie w lecznictwie

14.20-14.40 Przerwa

14.40

5. dr inż. Katarzyna Popiołek-Barczyk, Zakład Neurochemii, Instytut Farmakologii im. Jerzego Maja, PAN.
   Złocień maruna – starożytny lek na współczesne choroby

6. dr hab. Jolanta Marciniuk, dr Katarzyna Kowalcze, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.
   *Mniszek (*Taraxacum*) w fitoterapii europejskiej i azjatyckiej*
7. prof. dr hab. Irena Matławska, Sekcja Fitoterapii Polskiego Towarzystwa Lekarskiego.
   Rola fitoterapii w Covid 19
8. dr hab. Anna Trojanowska, prof. PAN, Instytut Historii Nauki PAN.
   Rośliny silnie pachnące w zwalczaniu epidemii - powietrza morowego

9. dr hab. Aldona Mueller-Bieniek, Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski.
   Powiązania Europy Środkowej i Dalekiego Wschodu przez pryzmat znalezisk archeobotanicznych (proso - Panicum miliaceum, rzepień - Xanthium strumarium)

16.00-16.30 Przerwa

16.30

10. dr Jurij Nesteruk, Towarzystwo Karpackie, Lwów.
    Rzadkie i zagrożone rośliny ukraińskich Karpat Wschodnich - ich zastosowanie w przeszłości oraz współcześnie
11. lek. med. Robert Księżopolski, Societas Scientiarum Klukoviana et Jablonovianae, Towarzystwo Karpackie.
    Różeniec górski (Rhodiola rosea) w zastosowaniach tradycyjnych i badaniach naukowych
12. dr hab. Jacek Drobnik, Katedra i Zakład Botaniki Farmaceutycznej i Zielarstwa, Wydział Nauk Farmaceutycznych, Śląski Uniwersytet Medyczny.
    Zasługi Karola Linneusza dla leku roślinnego

17.50-18.30 Dyskusja i podsumowanie Sesji

21.05.2022r, sobota, godz. 10.00

Sesja II. Etnografia

Przewodniczy Sesji: prof. dr hab. Ludwik Frey

1. dr hab. Danuta Penkala-Gawęcka, Instytut Antropologii i Etnologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
   *Poganek rutowaty (*Peganum harmala *L.) w tradycjach ludów Azji Środkowej i jego popularność w dobie pandemii COVID-19 – perspektywa antropologii medycznej*
2. prof. dr hab. Elżbieta Szot-Radziszewska,
   Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Świętokrzyska.
   Drzewa w ludowym obrazie świata. Wiedza, wierzenia, leczenie
3. dr hab. Edyta Rudolf, Muzeum Farmacji Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu.
   Magiczność wianków – między kulturą a uzdrawianiem
4. dr Lidia Czyż, Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne.
   Dzikie rośliny w leczeniu codziennych dolegliwości Lasowiaków (na podstawie badań Franciszka Kotuli)

11.20-11.40 Przerwa

11.40

5. dr inż Elżbieta Pióro-Jabrucka, Instytut Nauk Ogrodniczych Katedra Roślin Warzywnych i Leczniczych SGGW w Warszawie.
   Bukiety Matki Boskiej Zielnej

6. dr Magdalena Walasek-Janusz, dr hab. Robert Gruszecki, inż. Małgorzata Kuśmierz, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie.
   Wykorzystanie mniszka lekarskiego w medycynie ludowej

7. dr hab. Łukasz Łuczaj, prof. UR, Katedra Biologii, Instytut Biologii i Biotechnologii, Uniwersytet Rzeszowski.
   Projekt dokumentacji bukietów święconych w dniu Matki Boskiej Zielnej w Polsce i rośliny lecznicze święcone w tych bukietach

8. prof. dr hab. Zbigniew Libera, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, Uniwersytet Jagielloński.
   Etnobotanika i etnomedycyna

13.00-13.30 Dyskusja i podsumowanie Sesji

13.30-15.00 Przerwa

Sesja III. Ogrody aptekarskie i użytkowe – 15.00

Przewodniczy Sesji: prof. dr hab. Bożena Popiołek

1. prof. dr hab. inż. arch. Marzanna Jagiełło, mgr inż. arch. kraj. Daria Mikołajów, Katedra Konserwacji Architektury i Rewaloryzacji Krajobrazu Kulturowego, Politechnika Wrocławska.
   Ogrody roślin leczniczych, perspektywa projektowa
2. dr hab. Norbert Mojżyn, prof. ucz., Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
   Hortus medicus. Od średniowiecznego ogrodu klasztornego do księgi medycznej.

3. mgr Karolina Porada, dr Izabela Krzeptowska-Moszkowicz, dr Łukasz Moszkowicz, Politechnika Krakowska.
   Ogólnodostępne, miejskie ogrody sensoryczne z aromatycznymi roślinami leczniczymi jako miejsca o znaczeniu terapeutycznym
4. mgr Joanna Grześkowiak, Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich – Państwowy Instytut Badawczy, dr Anna Brandys, Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu.
   *Morwa biała (*Morus alba *L.) w ujęciu naukowym i kulturowym.*
   Od jedwabnictwa do papieru

16.20-16.40 Przerwa

16.40

5. dr hab. Robert Gruszecki, dr Magdalena Walasek-Janusz, inż. Małgorzata Kuśmierz. Katedra Warzywnictwa i Zielarstwa Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
   Zastosowanie kapusty głowiastej białej w polskim lecznictwie ludowym

6. mgr Sylwia Koczkodaj, Instytut Nauk Ogrodniczych Katedra Roślin Warzywnych i Leczniczych SGGW w Warszawie
   Urtica dioica - pokrzywa zwyczajna, ale zróżnicowana i zmienna

7. mgr Kavana Raj, Instytut Nauk Ogrodniczych Katedra Roślin Warzywnych i Leczniczych SGGW w Warszawie
   Diversity of wild-growing and cultivated forms of Valerian (Valeriana officinalis L.)

8. mgr Dorota Gnatowska, Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka w Ciechanowcu

Rośliny jako muzealne eksponaty – nietypowa kolekcja roślin leczniczych w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu

18.00-18.30 Dyskusja i podsumowanie Sesji

22.05.2022r, niedziela, godz. 10.00

Sesja IV. Historia nauk medycznych

Przewodniczy Sesji: dr hab. Jacek Drobnik

1. prof. dr hab. Bożena Popiołek, Uniwersytet Przyrodniczy w Krakowie
   Medykamenty roślinne w szlacheckich regestrach zakupów, receptach i poradnikach medycznych w XVIII wieku
2. prof. dr hab. Joanna Partyka, IBL PAN.
   Czy ziołolecznictwo ludowe jest ludowe? Na marginesie dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych debat wokół korzeni fitoterapii
3. dr hab. Iwona Arabas, IHN PAN.
   Źródła wiedzy panien apteczkowych: tradycje słowiańskie czy śródziemnomorskie?
4. dr hab. Piotr Daszkiewicz, Muzeum Historii Naturalnej, Paryż.
   Rośliny lecznicze Rzeczypospolitej w pracach J.-E Giliberta

11.20-11.40 Przerwa

11.40

5. prof. dr hab. Małgorzata Biniecka, Uniwersytet La Sapienza Rzym,

dr hab. Małgorzata Wrześniak – Uniwersytet im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.

Olejki eteryczne w historii nauk medycznych

6. dr hab. Małgorzata Ewa Kowalczyk, , Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski.

   Staropolskie poradniki medyczne o zastosowaniu roślin leczniczych w pielęgnacji i upiększaniu urody

7. mgr Piotr Wolski, Instytut Języka Polskiego PAN Kraków.

   Najstarszy zachowany leksykon przyrodniczy na ziemiach polskich. Z warsztatu filologa i wydawcy.

8. dr n. farm. Elżbieta Rutkowska, Zakład Farmacji Stosowanej, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku.

   Rośliny lecznicze w proszkach do użytku zewnętrznego w świetle dziewiętnastowiecznego podręcznika do receptury Antoniego Kryszki

9. dr Krzysztof Prętki, Katedra Nauk Społecznych i Humanistycznych, Wydział Nauk o Zdrowiu, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu.

   Problematyka roślin leczniczych w działalności naukowej Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Poznańskiego w okresie międzywojennym

13.20 -13.50 Dyskusja i podsumowanie Sesji

13.50-14.10 Przerwa

Sesja V. Rośliny lecznicze w kulturze i sztuce – 14.10

Przewodniczy Sesji: lek. med. Robert Księżopolski

1. dr hab. Małgorzata Wrześniak, prof. ucz., Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.
   „Ave rosa peccatorum medicina"– pomiędzy medycyną, magią a metaforą. O leczniczych roślinach w malarstwie średniowiecznym i renesansowym
2. dr Magdalena Grenda-Kurmanow, Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie.
   Historyczne zielniki jako zabytek. Wyzwania dla konserwatorów i opiekunów zbiorów

3. Katarzyna Tulik, licencjat, Uniwersytet Rzeszowski.
   Rośliny lecznicze w twórczości poetek Podkarpacia

15.10-15.30 Dyskusja, podsumowanie Sesji oraz Konferencji

Międzynarodowa Konferencja Naukowa

ROŚLINY LECZNICZE W NAUCE I KULTURZE

20–22 maja 2022 r.

Warszawa, Pałac Staszica, PAN

Patronat Komitetu Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk oraz Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie

Streszczenia referatów konferencji

20.05.2022, piątek, godz. 12.30

Sesja I. Botanika i nauki farmaceutyczne

prof. dr hab. Ludwik Frey, Instytut Botaniki PAN, Kraków

Rośliny, złoczyńcy, skarby

Rośliny lecznicze stanowią na świecie dość liczną grupę. Wśród nich znajduje się sporo gatunków, które są wykorzystywane nie tylko w medycynie i ziołolecznictwie, jako źródło surowców zawierających cenne substancje czynne. Według rozpowszechnianych przed laty wierzeń, są to rośliny, które oprócz swych walorów leczniczych odznaczają się także, specyficznymi, niezwykłymi, innymi niż medyczne

właściwościami. Dzięki temu mogą być używane w działaniach (czynnościach) *sui generis* magicznych, przeważnie przeciwnych ogólnie przyjętym normom społecznym (czyli nie zawsze uczciwych) lub dających nadzieję, na szybkie, choć nie pozbawione ryzyka, zdobycie dóbr doczesnych. Są to zwykle czynności związane z charakterystycznymi znakami-rytuałami, a więc bardziej o charakterze obrzędowym, niż obyczajowym lub zwyczajowym. O kilkunastu takich leczniczych roślinach, występujących głównie na terenie Polski, rosnących w naturze i/lub uprawianych, które jednocześnie były uważane za magiczne, będzie mowa w niniejszym wystąpieniu.

mgr Justyna Makowska-Wąs, dr hab. Irma Podolak, prof. UJ, Katedra Farmakognozji Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego

Błękit i rośliny lecznicze – słów kilka o indygo i nie tylko

Aż do czasu rozwoju chemii organicznej i produkcji barwników syntetycznych w drugiej połowie XIX wieku, substancje pochodzenia naturalnego były jedynym źródłem związków barwnych. Mogły to być produkty mineralne, roślinne i zwierzęce, stosowane w postaci surowych produktów (np. rozdrobnione metale, minerały, fragmenty lub wydzieliny zwierząt) oraz przetworów z nich otrzymywanych. Pośród roślin znajdujemy wiele gatunków, które wykorzystywano jako źródła substancji barwiących. Były cenione przede wszystkim przy produkcji rozmaitych tkanin, użytkowych bądź ozdobnych, służąc do farbowania włókien naturalnych. Wyciągów roślinnych lub czystych frakcji związków barwnych używano również jako pigmentów w malarstwie, przy iluminacji ksiąg, a także jako substancji poprawiających wygląd leków lub środków spożywczych. Niektóre miały znaczenie lecznicze per se. Pośród nich szczególne miejsce zajmuje niewielka grupa substancji roślinnych posiadających niebieski kolor. Najbardziej znanym naturalnym surowcem z tej grupy jest indygo (Indigo), pozyskiwane z indygowca barwierskiego (Indigofera tinctoria L.) oraz jego

zamienniki. Na uwagę zasługuje także mniej znane drewno drzewa kampeszowego (Lignum Haematoxyli) z modrzejca kampechiańskiego (Haematoxylum campechianum L.), zwanego także błękitnym drzewem. Referat przedstawia historię, znaczenie użytkowe i lecznicze wymienionych surowców oraz współczesne ich zastosowanie.

dr Małgorzata Jeziorek, prof. dr hab. Agnieszka Pietrosiuk, Zakład Biologii Farmaceutycznej i Biotechnologii Roślin Leczniczych, Warszawski Uniwersytet Medyczny

Tradycyjne zastosowania lecznicze i obecne kierunki badań gatunków z rodzaju* Arnica *L.

Gatunki z rodzaju Arnica L. należą do rodziny astrowatych (Asteraceae). Powszechnie stosowanym leczniczo europejskim gatunkiem jest Arnica montana L. Prezentacja obejmuje tradycyjne zastosowania gatunków z rodzaju Arnica oraz aktualny stan wiedzy z zakresu aktywności biologicznej charakterystycznych dla tych gatunków metabolitów wtórnych. Przedstawia najnowsze kierunki badań z zastosowaniem roślinnych kultur in vitro, które są źródłem aktywnych biologicznie związków chemicznych stosowanych w lecznictwie, pielęgnacji i profilaktyce chorób. Wieloskładnikowe ekstrakty roślinne i pojedyncze metabolity wtórne izolowane z materiału roślinnego uzyskanego z kultur in vitro są poddawane szczegółowym badaniom fitochemicznym oraz badaniom aktywności biologicznej, weryfikującym ich zastosowanie i często otwierającym nowe możliwości terapeutyczne. Ponadto kultury in vitro dają możliwość ochrony ginących gatunków roślin.

prof. dr hab. Mirosława Krauze-Baranowska, Katedra i Zakład Farmakognozji, Gdański Uniwersytet Medyczny

Arnica – źródło surowców o różnorodnym składzie oraz jej zastosowanie w lecznictwie

Arnica montana jest znaną od wieków rośliną leczniczą, zawierającą szereg związków chemicznych o działaniu przeciwzapalnym. Roślina dostarcza dwóch surowców stosowanych zarówno w fitoterapii, jak i homeopatii. W medycynie tradycyjnej są wykorzystywane również surowce z gatunku *Arnica chamissonis*. Przedstawione zostaną wyniki badań fitochemicznych profili metabolicznych obydwu gatunków na tle danych literaturowych dotyczących mechanizmów działania leczniczego i potwierdzających skuteczność ich stosowania.

dr inż. Katarzyna Popiołek-Barczyk, Zakład Neurochemii, Instytut Farmakologii im. Jerzego Maja, PAN

Złocień maruna – starożytny lek na współczesne choroby

Złocień maruna (Tanacetum parthenium L.), znany również jako wrotycz maruna, jest byliną należącą do rodziny astrowatych, rosnącą głównie w ogrodach i na otwartych przestrzenia spotykaną w regionach Europy Południowej i Azji Mniejszej. Lecznicze działanie złocienia było już znane w starożytności. W medycynie ludowej roślina ta była stosowana w leczeniu gorączki, migrenowych bólów głowy, a także w reumatoidalnym zapaleniu stawów, bólach brzucha i zębów oraz przy ukąszeniu owadów. Do związków aktywnych zawartych w zielu złocienia maruny należą laktony seskwiterpenowe, a wśród nich najważniejszy - partenolid, który uważany jest za główny składnik decydujący o aktywności biologicznej ekstraktów z tej byliny. Preparaty złocienia zawierające partenolid obniżają produkcję prostaglandyn, hamują uwalnianie serotoniny i histaminy oraz działają antagonistycznie na receptory 5-

HT2A, wykazując tym samy działanie przeciwmigrenowe. Ponadto wyciąg ze złocienia działa przeciwzapalne i zmniejsza objawy alergii, hamując wydzielanie histaminy z komórek tucznych. Obecnie prowadzone są badania nad wykorzystaniem partenolidu w terapii bólu neuropatycznego. Ten rodzaj bólu przewlekłego powstaje w wyniku uszkodzenia nerwów somatosensorycznego układu nerwowego, do którego może dochodzić m.in. przy rozwoju cukrzycy, udaru, nowotworu, jako powikłanie pooperacyjne czy po wypadkach komunikacyjnych. W badaniach in vivo partenolid wykazywał silne działanie przeciwbólowe, ponadto jego zastosowanie pozwoliło na zmniejszenie dawek morfiny u zwierząt neuropatycznych. Ta ważna implikacja kliniczna budzi wielkie nadzieje na konstruowanie multimodalnej terapii bólu neuropatycznego. Partenolid, oprócz właściwości przeciwzapalnych i przeciwbólowych, wykazuje aktywność przeciwnowotworową, hamując czynniki transkrypcyjne NF-kB i STAT oraz indukując trwałą aktywację kinazy JNK i białka p53, uwrażliwiając tym samym komórki nowotworowe na radio- i chemioterapię. Co ciekawe partenolid indukuje apoptozę komórek nowotworowych, jednak nie wykazuje toksycznego działania na komórki prawidłowe. Obecnie preparaty ze złocienia maruny stosowane są w fitoterapii migrenowych bólów głowy, jednak wyniki prowadzonych badań otwierają nowe perspektywy stosowania tej byliny, w szczególności zawartego w niej partenolidu, we współczesnej terapii.

dr hab. Jolanta Marciniuk, Katarzyna Kowalcze, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Mniszek (*Taraxacum*) w fitoterapii europejskiej i azjatyckiej

Rodzaj Taraxacum (rodzina Asteraceae) należy do największych i najbardziej skomplikowanych kompleksów apomiktycznych. Dotychczas opisano ponad 2500 gatunków zaliczanych do 56 sekcji. Naturalny zasięg rodzaju jest niemal kosmopolityczny, mniszki występują na wszystkich kontynentach poza Antarktydą, ale

ich rozmieszczenie jest bardzo nierównomierne. Największe centra różnorodności Taraxacum znajdują się na obszarze Azji Centralnej i południowej Europy. Gatunki należące do rodzaju Taraxacum są od dawna wykorzystywane jako żywność. Młode liście spożywane są na surowo w postaci sałatek, a suszone są dodatkiem do herbatek lub stosowane jako przyprawy. Suszone korzenie wykorzystywane są do sporządzania herbatek i substytutu kawy, natomiast kwiaty i kwiatostany wykorzystywane są do produkcji syropów, win oraz są dodawane do piw i napojów bezalkoholowych. Przede wszystkim jednak mniszki są cenionymi roślinami zielarskimi od starożytności stosowanymi w tradycyjnej medycynie europejskiej, chińskiej i indyjskiej do leczenia schorzeń wątroby, kamicy nerkowej, chorób żołądka, bólów brzucha, biegunki, kaszlu, chorób pęcherza, dny moczanowej, obrzęków, a nawet chorób nowotworowych. We współczesnej bardzo bogatej literaturze naukowej częściowo potwierdzono właściwości lecznicze mniszków, ale wyniki często są niejednoznaczne, a w niektórych przypadkach sprzeczne.

prof. dr hab. Irena Matławska, Emerytowana prof. dr hab. n. farm. Uniwersytetu Medycznego im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu, Sekcja Fitoterapii Polskiego Towarzystwa Lekarskiego.

Rola fitoterapii w Covid 19.

COVID-19 to wielonarządowa, choroba wywołana przez wirusa SARS-CoV-2 o szerokim spektrum objawów, najczęściej związanych z układem oddechowym, ale też ze strony układu nerwowego. U osób starszych, z towarzyszącymi chorobami, otyłością, cukrzycą, przebieg infekcji zwykle jest cięższy. Wyciągi roślinne i związki naturalne wykazują udowodnioną naukowo aktywność przeciw licznym wirusom, też przeciwko wirusowi wywołującym COVID-19. Największy potencjał wykazują związki polifenolowe: flawonoidy, kwasy fenolowe, proantocyjanidyny, katechiny, przez hamowanie struktur białkowych (ACE2, białko S, MPro, RdRp, PLpro), wpływających

na różne etapy cyklu życiowego SARS-CoV-2: przyłączanie się wirusa, wnikanie do komórki, interakcje wirus-gospodarz, replikacja.

Wyciągi roślinne, stanowiące mieszaninę różnych związków działają wielokierunkowo i usprawniają funkcjonowanie całego organizmu i oprócz aktywności przeciwwirusowej, łagodzą szereg niepożądanych działań, spowodowanych infekcją. Działają przeciwzapalnie, stymulują układ odpornościowy, regulują mikroflorę jelitową i metabolizm. Próby kliniczne potwierdziły korzystne działanie nasion czarnuszki, produktów pszczelich, witaminy D3 w terapii wspomagających leczenie standardowe, zarówno u pacjentów z umiarkowanym, jak i ciężkim stanem chorobowym.

Po wyzdrowieniu u pacjentów mogą się utrzymywać długotrwałe objawy, określane jako long COVID, związane z dysfunkcją układu nerwowego (uporczywe zmęczenie, rozlane bóle mięśni, depresja, zaburzenia snu, szumy w uszach, zaburzenia erekcji). Standaryzowany wyciąg z liści miłorzębu (Ginkgo biloba) potencjalnie mógłby łagodzić dolegliwości neurologiczne COVID, gdyż nie tylko zapobiega wnikaniu wirusa do komórek gospodarza ale działa przeciwzapalnie, antyoksydacyjnie, przeciwzakrzepowo, neuroprotekcyjnie i neuroregulacyjnie.

dr hab. Anna Trojanowska, prof. PAN, Instytut Historii Nauki PAN

Rośliny silnie pachnące stosowane w zwalczaniu epidemii - powietrza morowego.

Od starożytności w zapobieganiu i zwalczaniu epidemii chorób zakaźnych, nazywanych morowym powietrzem lub powietrzem, wykorzystywano środki pochodzenia roślinnego. Wiele z tych środków charakteryzowało się silnym zapachem. W referacie przedstawię przykłady takich roślin wymienionych w polskich pracach medycznych z XVII-XVIII w. jako składniki specyfików przeciwmorowych.

Spróbuję też odpowiedzieć na pytanie, dlaczego rośliny o silnym aromacie były uważane za skuteczne w zwalczaniu morowego powietrza.

dr hab. Aldona Mueller-Bieniek, Wydział Archeologii Uniwersytet Warszawski.

Powiązania Europy Środkowej i Dalekiego Wschodu przez pryzmat znalezisk archeobotanicznych (proso - Panicum miliaceum, rzepień - Xanthium strumarium)

Proso zwyczajne zostało udomowione na terenie północno-wschodnich Chin ponad 8 tysięcy lat temu. Do niedawna uważano, że proso pojawiło się w Europie Środkowej już w początkach neolitu, czyli ponad 7 tysięcy lat temu. W ostatnich latach, dzięki udoskonalanej metodzie datowania radiowęglowego zweryfikowano wiek przypuszczalnie najstarszych archeologicznych znalezisk prosa. Dane te wskazują, że proso zwyczajne dotarło na teren południowo-zachodniej Ukrainy (stanowisko Vinogradnyj Sad) dotarło dopiero w II tysiącleciu BC (p.n.e), około XVI wieku BC, i bardzo szybko rozprzestrzeniło się na teren Europy południowej i centralnej. Jego 'podróż' na tereny Europy północnej wskazuje na około 200 lat opóźnienia. W południowo-zachodniej Polsce (Lipnik k. Przeworska) uprawiane było co najmniej od XIV wieku BC. a w Polsce środkowej to zboże pojawiło się około XII wieku BC. Wędrówka prosa z Dalekiego Wschodu wiąże się ze zmianami klimatycznymi przełomu środkowego i późnego holocenu (około 4 tysiące lat temu). Zaskakujące było nie tylko gwałtowne jak na owe czasy rozprzestrzenianie uprawy prosa, ale też szybka akceptacja tej rośliny jako ważnego źródła pokarmu. Na prawdopodobne kontakty Europy i Azji wskazuje też pojawienie się nasion, owoców i pyłku rzepienia (Xanthium sp.) na pod koniec epoki brązu na terenie Europy. W Polsce nasiona tej, znanej w Chinach już od neolitu rośliny, zostały znalezione na stanowisku archeologicznym Lutomiersk k. Łodzi, w obiekcie zawierającym szereg roślin o leczniczych właściwościach. Datowanie radiowęglowe jednego ze znalezionych nasion rzepienia potwierdza wiek tego znaleziska (X-IX wiek BC), zgodny z datowaniem archeologicznym obiektu wskazującym na późną epokę brązu.

dr Jurij Nesteruk, Towarzystwo Karpackie, Lwów

Rzadkie i zagrożone rośliny ukraińskich Karpat Wschodnich - ich zastosowanie w przeszłości oraz współcześnie

W ukraińskich Karpatach Wschodnich rośnie około 2200 gatunków i podgatunków roślin naczyniowych. Ponad 200 gatunków było w przeszłości używanych jako środki lecznicze w medycynie ludowej Bojków, Hucułów, Łemków, a także przez okoliczną ludność. O licznych gatunkach leczniczych ziół od dawna wspominało wielu badaczy: etnografów, lekarzy, florystów, pisarzy, zwłaszcza R. Kaindl, O. Kolberg, J. Schneider, W. Szuchewycz, I. Wahyłewycz, L. Wajgiel, S. Witwicki, "Homer Huculszczyzny" Stanisław Vincenz i inni. Ówcześni pasterze posiadali dużą wiedzę o lecznictwie ludowym, choćby dlatego, że osady pasterskie, w których przebywali podczas wypasu, znajdowały się daleko od miejsc ich stałego zamieszkania, gdzie byli znachorzy lub lekarze i gdzie można było korzystać z przychodni lekarskich i szpitali.

Po II wojnie światowej, w związku z rozwojem sieci placówek medycznych, zaczął się stopniowy zanik wiedzy o lecznictwie ludowym oraz wiedzy na temat sposobów używania większości środków roślinnych, oprócz niewielkiej liczby najczęściej używanych gatunków.

lek. med. Robert Księżopolski, Societas Scientiarum Klukoviana et Jablonovianae, Towarzystwo Karpackie

Różeniec górski (Rhodiola rosea) w zastosowaniach tradycyjnych i badaniach naukowych

Różeniec górski (*Rhodiola rosea* L.) jest współcześnie rośliną stosunkowo rzadką i mało rozpowszechnioną w naszym kraju. Jego obszar występowania, w stanie naturalnym w Polsce, ogranicza się do nielicznych stanowisk górskich w Karpatach. Jednocześnie jest rośliną cenną pod względem leczniczym, o długiej i bogatej historii stosowania w medycynie tradycyjnej różnych kultur, w wielu krajach Europy, a także TCM. Współczesne badania farmakognostyczne potwierdziły występowanie w kłączach tej

rośliny ponad 140 substancji aktywnych, w tym między innymi licznych związków fenolowych w tym pochodnych alkoholu *trans*-cynamonowego, salidrozydu oraz jego aglikonu p-tyrozolu.

Wiele zwyczajowych zastosowań różeńca górskiego zostało potwierdzonych badaniami naukowymi. Na podstawie dotychczasowych wyników badań naukowych preparaty różeńca górskiego zaliczane są do kategorii preparatów adaptogennych pochodzenia roślinnego.

dr hab. Jacek Drobnik, Katedra i Zakład Botaniki Farmaceutycznej i Zielarstwa, Wydział Nauk Farmaceutycznych, Śląski Uniwersytet Medyczny.

Zasługi Karola Linneusza dla leku roślinnego

Myśl taksonomiczna rozwijająca się przez cały wiek XVIII pozwoliła dostrzec korelacje pomiędzy wyglądem roślin, a ich własnościami organoleptycznymi i farmakologicznymi. Pozycja w systemie świata żywego pozwalała więc porównywać, a nawet przewidywać własności gatunków będących kandydatami na rośliny lecznicze. Autorytet Linneusza, który opisał pewne obserwacje tego typu, natchnął kolejne pokolenia do doskonalenia botaniki roślin leczniczych, gdyż ta dziedzina zdawała się być kluczem do poznania różnorodności chemizmu roślin.

21.05.2022r, sobota, godz. 10.00

Sesja II. Etnografia

dr hab. Danuta Penkala-Gawęcka, Instytut Antropologii i Etnologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Poganek rutowaty (*Peganum harmala *L.) w tradycjach ludów Azji Środkowej i jego popularność w dobie pandemii COVID-19 – perspektywa antropologii medycznej

Poganek rutowaty (Peganum harmala L.) to roślina tradycyjnie użytkowana w Azji Środkowej (a także na Bliskim Wschodzie i w Afryce Pn.) w celach leczniczych, mająca wiele zastosowań. Wysuszona, była i nadal jest często spalana jako środek apotropeiczny. Jej dym ma odganiać tak złe duchy, jak i – według innych, współczesnych wyjaśnień – mikroby. W wystąpieniu omawiam istotną rolę tej rośliny w kulturach środkowoazjatyckich, w oparciu o materiały z literatury i własnych badań etnograficznych prowadzonych w Afganistanie, Kazachstanie i Kirgistanie. Ukazuję także „karierę" Peganum harmala w Azji Środkowej w czasie pandemii COVID-19. Analizuję w perspektywie antropologicznej czynniki polityczne, ekonomiczne, społeczne i kulturowe, które przyczyniły się do szczególnej popularności tej rośliny, szeroko stosowanej w zapobieganiu COVID-19 i samoleczeniu.

prof. dr hab. Elżbieta Szot-Radziszewska, Politechnika Świętokrzyska, Wydział Budownictwa i Architektury.

Drzewa w ludowym obrazie świata. Wiedza, wierzenia, leczenie

Celem artykułu jest przedstawienie kulturowych obrazów drzew funkcjonujących w świadomości mieszkańców polskich wsi. Zaprezentowane portrety kilku wybranych

drzew, zrekonstruowane na podstawie źródeł etnograficznych, stanowią próbę odtworzenia ich istoty w polskiej kulturze ludowej. Podstawę źródłową zaprezentowanych opisów, analiz i interpretacji stanowią własne wywiady etnograficzne zebrane w trakcie badań terenowych w ciągu ostatnich kilkunastu lat oraz materiały publikowane. W pracy ustrukturyzowałam semantyczno-kulturowe aspekty funkcjonowania drzew w kulturze ludowej według ujednoliconego wzorca. Umożliwiło to obserwację wzajemnych relacji zachodzących pomiędzy człowiekiem, drzewem i jego lokalizacją w przestrzeni osady oraz ustalenie sposobu, w jaki ludzie o nich myślą, jak je postrzegają oraz z jakimi praktykami o charakterze magiczno-religijnym i leczniczym łączą. Jak wynika z analizowanych źródeł ich znaczenie i symbolika wyrażały się w określonej lokalizacji w przestrzeni, występowaniu w ścisłych relacjach z ludźmi oraz powiązaniu z innymi znaczącymi elementami krajobrazu kulturowego. Ich fenomen wynika z określonych postaw mieszkańców wsi wobec zjawisk przyrody jak również ze specyficznych cech jakie drzewa posiadają. Wyobrażenia o drzewach, funkcjonujące w chłopskiej w świadomości przejawiają się przede wszystkim w planie praktyczno-użytkowym i magiczno-religijnym.

Najważniejszym aspektem, wyznaczającym miejsce wybranych drzew w ludowym obrazie świata, jest jak się wydaje ich personifikacja oraz przypisywanie mediacyjnych cech drzewa kosmicznego i drzewa życia. Mity i wierzenia ludowe mówiące o boskim pochodzeniu drzew i ich nadnaturalnych mocach związanych np. z uzdrawianiem pozwalały oczekiwać, że poprzez kontakt z nimi człowiek może część tej życiodajnej mocy przejąć. Stąd też zapewne wynika ich znacząca pozycja w mentalnym obrazie świata oraz bogata symbolika przejawiająca się w rytuałach magiczno-religijnych, obrzędach wegetacyjnych i praktykach leczniczych z udziałem drzew.

dr hab. Edyta Rudolf, Muzeum Farmacji Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Medycznego im. Piastów Śląskich we Wrocławiu

Magiczność wianków – między kulturą a uzdrawianiem

Motyw wianka stanowi jeden z najczęstszych jakie występują w folklorze pieśniowym. Według etnografów ma to związek głównie z przypisywaną wiankowi magiczną mocą ochronną, wynikającą głównie z jego kolistego kształtu. Ze względu na apotropeiczne właściwości wianek towarzyszył rytuałom przejścia (śluby, pogrzeby), wykorzystywany był jako narzędzie w praktykach magicznych (puszczanie wianków w czasie Nocy Kupały). Wyjątkowe znaczenie posiadają również surowce wykorzystane do wyplatania. Każda roślina wybierana była celowo do okoliczności oraz właściwości magicznych czy leczniczych. Dziś wianek powrócił, choć w odmiennej kulturowo roli.

dr Lidia Czyż, Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne

Dzikie rośliny w leczeniu codziennych dolegliwości Lasowiaków (na podstawie badań Franciszka Kotuli)

Referat oparty jest na materiałach Muzeum Etnograficznego w Rzeszowie. Materiały te powstały w latach 60-tych i 70-tych XX w. podczas tzw. obozów naukowych pod kierownictwem Franciszka Kotuli. Zawierają one ustalenia dotyczące lecznictwa ludowego jednej z grup etnicznych Podkarpacia. Medycyna Lasowiaków oparta była przede wszystkim na wykorzystaniu roślin wolno rosnących w Puszczy Sandomierskiej.

dr inż Elżbieta Pióro-Jabrucka, Instytut Nauk Ogrodniczych Katedra Roślin Warzywnych i Leczniczych SGGW w Warszawie,

Bukiety Matki Boskiej Zielnej

Uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, nazywane świętem Matki Boskiej Zielnej, jest największym i prawdopodobnie również najstarszym świętem maryjnym chrześcijaństwa. Jest to święto, które obchodzone jest pod koniec lata (dnia 15 sierpnia) i można traktować je jako dożynkowe, ponieważ zbiega się z terminem zakończenia żniw. Przynoszone są do kościoła w bukietach zioła, kwiaty, zboża, owoce i warzywa. Nawiązują one do Najświętszej Maryi Panny „najdoskonalszego owocu ziemi". Poświęcone rośliny miały różne zastosowanie, zależnie od regionu kraju. Współcześnie, mają mniejsze znaczenie, a przynoszone są do kościoła, bo tak nakazuje tradycja. Jest to wniosek, który nasunął się po badaniach prowadzonych przez kilka lat w jednej z parafii, w województwie Świętokrzyskim. Na ich podstawie, określono także skład gatunkowy bukietów zielnych, który, jak stwierdzono, jest w dużej mierze powtarzalny, w kolejnych latach.

dr Magdalena Walasek-Janusz, dr hab. Robert Gruszecki,
mgr inż. Małgorzata Kuśmierz, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie,

Wykorzystanie mniszka lekarskiego w medycynie ludowej

Mniszek lekarski Taraxacum officinale Web. jest rośliną powszechną i łatwo rozpoznawalną, należącą do rodziny Asteracae. Kojarzony jest z żółtymi kwiatami kwitnącymi wiosną, z których powstają charakterystyczne puszyste owocostany. Mniszek w kulturze ludowej nazywany jest również „mleczem" z powodu występującego w nim soku mlecznego lub „dmuchawcem", którego etymologia związana jest czynnością dmuchania puszystego owocostanu. Pojawiające się w ostatnich latach coraz liczniejsze doniesienia świadczące o leczniczych aktywnościach mniszka, w tym również właściwościach antywirusowych wobec wirusa SARS-COV-2, wskazują na możliwości szerszego wykorzystania go we współczesnej medycynie.

Celem pracy było przedstawienie leczniczych zastosowań surowców otrzymywanych z mniszka lekarskiego w tradycyjnej medycynie ludowej na obszarach Europy Środkowo Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Polski. W niniejszej pracy przyjęto, że znana i łatwo dostępna roślina, powszechnie uważana za chwast, mogła być wykorzystywana w medycynie ludowej ze względu na liczne właściwości lecznicze. Przeprowadzone badania wykazały, iż w medycynie tradycyjnej stosowano zarówno kwiaty, ziele, korzeń i sok pozyskiwane z tej rośliny. Z surowców przygotowywano napary i odwary, które stosowano zarówno wewnętrznie jak i zewnętrznie, a z jego kwiatów sporządzano także syrop i miód. Dane literaturowe wskazują, iż surowce mniszka lekarskiego były stosowane w leczeniu wielu dolegliwości. Wykorzystywano je w schorzeniach dermatologicznych, przewodu pokarmowego, w chorobach dróg oddechowych, układu moczowego, układu krwionośnego czy też w łagodzeniu bólu. Istnieją także doniesienia wskazujące, iż mniszek był używany w leczeniu ślepoty. Surowce pozyskane z mniszka, w tym również sok, były ponadto stosowane w weterynarii ludowej, głównie w leczeniu krów. Zebrane informacje pozwalają stwierdzić, że mniszek lekarski był wielokierunkowo wykorzystywany w lecznictwie ludowym i warto zainteresować się jego medycznymi właściwościami. Przeanalizowanie zastosowań różnych surowców zielarskich, pozyskiwanych z tej rośliny, w tradycyjnej medycynie ludowej, może dostarczyć wielu cennych wskazówek dotyczących jego działania terapeutycznego oraz może wskazać nowe drogi leczniczego wykorzystania tej łatwo dostępnej rośliny.

dr hab. Łukasz Łuczaj, prof. UR, Katedra Biologii, Instytut Biologii i Biotechnologii, Uniwersytet Rzeszowski

Projekt dokumentacji bukietów święconych w dniu Matki Boskiej Zielnej w Polsce i rośliny lecznicze święcone w tych bukietach

W latach 2008-2021 autor prezentacji, jego współpracownic i woluntariusze wykonali ponad 4000 zdjęć bukietów święconych w dniu Matki Boskiej Zielnej w różnych częściach Polski. Rezultatem tego projektu jest kilka publikacji dotyczących bukietów, z okolic Krakowa, Rzeszowa, Jasła, Krosna, Sanoka i Puszczy Białowieskiej. Opracowania wymagają zdjęcia z innych części Karpat i Mazowsza. W okolicach Krakowa porównano skład bukietów współcześnie ze składem bukietów święconych w tych samych miejscowościach zanotowanym przez etnografa Seweryna Udzielę. Obecnie święci się mniej roślin pochodzących z pastwisk i łąk, więcej zaś rośliny ruderalnych i inwazyjnych. Zanikł też zwyczaj święcenia niektórych roślin uprawianych jadalnych na korzyść innych gatunków z tej grupy. Zwiększył się udział przypadkowych roślin ozdobnych roślin ogrodowych. Podobne badania przeprowadzono w okolicach Krosna i Jasła, gdzie skład bukietów porównywano z wynikami ankiet i wywiadów wśród starszych mieszkańców. Pozwoliło to na spojrzenie na bukiety z perspektywy emic i etic. Podobne badania wykonano tam dla wianków święconych w Oktawę Bożego Ciała. Zanik użytkowania roślin tradycyjnie święconych w bukietach wiąże się często z zanikiem siedlisk, szczególnie pastwisk i łąk zmiennowilgotnych. Respondenci często chcą zebrać rośliny, które wciąż znają, ale nie znajdują ich w krajobrazie. Innym czynnikiem zmieniającym skład bukietów jest zanik wiedzy o roślinach, ich wykorzystaniu i rozpoznawaniu.

prof. dr hab. Zbigniew Libera, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, UJ

Etnobotanika i etnomedycyna

Ludowa wiedza o roślinach wykorzystywana w celach leczniczych jest uważana powszechnie za najbardziej racjonalną, więc ciągle przydatną część medycyny ludowej. W tradycjach ludowych leki pochodzenia roślinnego uchodziły często za najsłabsze i powoli działające. Referat dotyczy tego 1. wg jakich kryteriów były możliwe oceny racjonalności i skuteczności leków roślinnych w kulturze ludowej, jaka ocena jest dostępna badaczowi kultury? oraz 2. ludowych motywacji wyboru roślin do określonych celów, w celach leczniczych.

Referat przedstawia wybrany punkt widzenia etnologa oparty na znajomości materiałów etnograficznych i historycznych, opiera się na wiedzy etnologii i po części historii medycyny.

Sesja III. Ogrody aptekarskie i użytkowe

prof. dr hab. inż. arch. Marzanna Jagiełło, mgr inż. arch. kraj. Daria Mikołajów, Katedra Konserwacji Architektury i Rewaloryzacji Krajobrazu Kulturowego, Politechnika Wrocławska

Ogrody roślin leczniczych, perspektywa projektowa

Ogrody od „zawsze" były postrzegane jako miejsce dające ukojenie, jednak przez długi czas były traktowane jako element peryferyjny dla procesu leczenia. Dopiero od końca XX w. coraz częściej traktowane są jako przestrzenie o szczególnych właściwościach terapeutycznych, istotnie wspomagające proces leczenia, wręcz biorące w nim

aktywny udział. Ma na to wpływ zmieniająca się wiedza zarówno na temat dobrostanu ludzkiego (zgodnie z definicją WHO: „Zdrowie – to pełny dobrostan fizyczny, psychiczny i społeczny, a nie tylko brak choroby lub niepełnosprawności"), jak i wpływu na ten dobrostan wywieranego przez kontakt z przyrodą. Owocuje to powstawaniem w wielu miejscach świata sporej grupy założeń, zróżnicowanej pod względem formalnym i funkcjonalnym, określanej mianem ogrodów leczniczych. Powstają one jako elementy kompleksów, których podstawą są szpitale, ośrodki rehabilitacyjne oraz domy opieki. Przy ich projektowaniu brany jest ich szeroko rozumiany potencjał prozdrowotny. W tym celu ogrody lecznicze (lub ich części) różnicowane są zarówno pod kątem docelowej grupy odbiorców (np. ogród dziecięcy, ogród skierowany dla osób chorych na choroby demencyjne, ogrody dla aktywnych fizycznie seniorów, dla chorych terminalnie, ogrody skierowane do osób cierpiących na choroby nowotworowe), lokalizacji względem głównego obiektu leczniczego (np. ogród wejściowy, ogród dziedzińcowy, ogród na dachu, ogród we wnętrzu, ogrody gruntowe uprawowe), ale także programu funkcjonalno-przestrzennego (np. ogród rehabilitacyjny, terapeutyczny, ogrody regeneracyjne, ogrody przeznaczone do prowadzenia terapii). Powiązany z tymi zagadnieniami jest
także odpowiedni dobór roślin, zarówno leczniczych jak i wspomagających leczenie. Warto dodać, że wyzwanie dotyczące projektowania ogrodów leczniczych podjęli w wielu przypadkach architekci krajobrazu o światowej renomie (m.in. Charles Jencks, Topher Delaney, Mikyoung Kim, Chris Beardshaw).

Niniejsze wystąpienie obejmie prezentację rodzajów ogrodów leczniczych, które powstały przy rozmaitych placówkach medycznych i opiekuńczych. Zaprezentowane zostaną i przeanalizowane przykłady (głównie z racji zaawansowania takich rozwiązań) amerykańskie, zachodnioeuropejskie (w tym bardzo intersujące skandynawskie). Wskazane zostaną różnorodne możliwości wykorzystania miejsc pełniących funkcje ogrodów leczniczych z uwzględnieniem nadrzędnego celu, czyli poprawy zdrowia i samopoczucia. Autorki żywią przekonanie, że zrozumienie współczesnych zasad

tworzenia ogrodów leczniczych stanowić powinno podstawę, a w zakresie funkcjonalnym niezbywalny element modernizacji obecnie istniejących oraz tworzenia nowych placówek leczniczych i opiekuńczych.

dr hab. Norbert Mojżyn, prof. ucz., Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

Hortus medicus. Od średniowiecznego ogrodu klasztornego do księgi medycznej.

Referat dotyczy podwójnego znaczenia pojęcia *'Hortus medicus'* funkcjonującego w średniowieczu. Celem jest odpowiedź na pytanie, z jakich powodów i w jakich okolicznościach pojęcie to, oznaczające pierwotnie klasztorny ogród nasadzony ziołami i innymi roślinami leczniczymi, wyewoluowało, u schyłku średniowiecza i w początkach humanizmu, w rodzaj traktatu medycznego.

mgr Karolina Porada, dr Izabela Krzeptowska-Moszkowicz, dr Łukasz Moszkowicz.
Politechnika Krakowska

Ogólnodostępne, miejskie ogrody sensoryczne z aromatycznymi roślinami leczniczymi jako miejsca o znaczeniu terapeutycznym

Rośliny lecznicze są wpisane w kulturę europejską – od średniowiecza były obecne w ogrodach, najpierw zakonnych, później innych, także świeckich, niosąc ze sobą wartość leczniczą, ale jednocześnie szerokie spektrum innych znaczeń. Współcześnie ich obecność w miejskiej zieleni w obrębie ogrodów sensorycznych może pełnić istotną rolę w tworzeniu środowiska terapeutycznego dla wszystkich, którzy korzystają z ogólnodostępnej przestrzeni miast. Szczególne znaczenie w ogrodach sensorycznych mają aromatyczne rośliny, które często były i są nadal wykorzystywane w lecznictwie, określane ogólnym terminem „zioła", ale równocześnie używane jako przyprawy kuchenne. Rośliny te w związku z ich właściwościami mają szeroki zakres

oddziaływania sensorycznego, przede wszystkim na zmysł węchu i smaku, ale także dotyku, wzroku oraz słuchu. Są one często stosowane w ogrodach sensorycznych, także miejskich, ale niekoniecznie ich potencjał jest w szerokim stopniu wykorzystany albo ściśle dostosowany do potrzeb poszczególnych odbiorców, do których kierowane są poszczególne ogrody. Na bazie zakresu znaczeniowego jaki ma termin „aromatyczne zioła" dla mieszkańców miast, a także na podstawie studium poszczególnych ogólnodostępnych, miejskich ogrodów o cechach sensorycznych zwrócono uwagę na możliwości, jakie niosą ze sobą te rośliny, przede wszystkim w zakresie tworzenia środowiska o walorach terapeutycznych.

mgr Joanna Grześkowiak, Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich – Państwowy Instytut Badawczy, Anna Brandys, UAP

Morwa biała (*Morus alba *L.) w ujęciu naukowym i kulturowym. Od jedwabnictwa do papieru

Morwa biała jest rośliną znaną i cenioną od wieków. Powszechnie, kojarzona głównie z hodowlą jedwabników morwowych, jednak współcześnie znajdująca zastosowanie w wielu gałęziach gospodarki. Zainteresowania naukowców w obrębie morwy białej skupiają się w znakomitej większości wokół zawartości substancji biologicznie czynnych w roślinie, które umożliwiają jej wykorzystanie w leczeniu oraz profilaktyce wielu chorób, w tym cywilizacyjnych. Niewątpliwie, dzięki bogactwu substancji aktywnych, morwa jest cenionym surowcem w przemyśle spożywczym i kosmetycznym. Jednocześnie, z uwagi na wysoką wartość energetyczną plasuje się w grupie roślin energetycznych. Zarówno unikatowe właściwości morwy, jak i tradycje związane z jej uprawą spowodowały, że stała się rośliną docenioną nie tylko przez naukę, ale także odcisnęła swoje piętno w kulturze, ponieważ towarzyszy człowiekowi od wieków. Związki morwy z człowiekiem są nierozerwalnie związane z hodowlą jedwabników, dla których liście morwowe stanowią źródło pożywienia. W rzeczywistości to właśnie od morwy zależy ilość i jakość wytworzonych kokonów, z których powstanie drogocenny

jedwab. Nie dziwi zatem fakt, że morwa została utrwalona w wierszach, przysłowiach ludowych oraz na płótnach malarskich, w tym najsłynniejszym pędzla Vincenta van Gogha - ,,Drzewo morwowe jesienią". Z kolei przetwórstwo kokonów jedwabników morwowych w wysokiej jakości przędzę, a w efekcie końcowym w delikatne, ale wytrzymałe tkaniny, miało niebagatelny wpływ na rozwój sztuki. Zarówno w zakresie tzw. sztuk użytkowych, ale również tych określanych mianem beaux-arts. I choć na przestrzeni dziejów definicje sztuki zmieniały się to - niezależnie od okresu czy epoki - jedwab był niezmiennie doceniany przez artystów i rzemieślników. Dzięki swoim właściwościom, jakości i estetyce, włókno jedwabne daje szerokie możliwości eksploatacji w papiernictwie, co również nie pozostaje bez znaczenia w kontekście kulturowym. Pomimo, że morwa pozostaje w Polsce rośliną niszową to niewątpliwie należy to zmienić z uwagi na duży potencjał tej rośliny.

dr hab. Robert Gruszecki, dr Magdalena Walasek-Janusz i Małgorzata Kuśmierz. Katedra Warzywnictwa i Zielarstwa Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Zastosowanie kapusty głowiastej białej w polskim lecznictwie ludowym

Kapusta głowiasta (Brassica oleracea var. capitata) w dawnych społecznościach wiejskich należała do podstawowych roślin pokarmowych. Była ona nie tylko głównym składnikiem wielu potraw, ale wręcz symbolem dostatku. Duża dostępność tej rośliny, zarówno w formie świeżej jak i kiszonej, w ciągu całego roku stwarzała ogromne możliwości wykorzystania jej nie tylko jako pokarm ale i jako roślinę leczniczą. Celem pracy było przedstawienie zastosowań leczniczych surowców otrzymywanych z kapusty głowiastej białej w polskiej medycynie ludowej. Z dostępnych opracowań wynika, że w tradycyjnej polskiej medycynie ludowej nie ograniczano się tylko do wykorzystania świeżych liści kapusty, ale stosowano również te poddane fermentacji, czy też sok z kiszonej kapusty. Czasem zalecano stosowanie łodyg i nasion oraz soku ze świeżych liści. W przeciwieństwie do większości roślin leczniczych tylko sporadycznie stosowano surowiec suszony. Najczęściej używano surowce świeże lub kiszone bez

wcześniejszego przygotowania, rzadko przed użyciem miażdżono je, prażono, robiono z nich napary, gotowano lub moczono w occie. Uważano, że kapusta zapewnia zdrowie i wzmacnia organizm, a dzieci, które jedzą kapustę szybko rosną. W celach leczniczych roślina ta była używana przy licznych dolegliwościach oraz pasożytach przewodu pokarmowego: bólach brzucha, zaparciach, dolegliwościach żołądka i wątroby, wrzodach żołądka i dwunastnicy, hemoroidach. Stosowano ją również przy problemach dermatologicznych (np. wrzodach, brodawkach, wysypkach, w leczeniu grzybicy woszczynowej, liszajca zakaźnego, oparzeń, odmrożeń, opuchnięć) oraz jako środek przeciwbólowy np. przy bólach głowy i bólach reumatycznych. Właściwości kapusty wykorzystywano również w leczeniu chorób układu oddechowego, krwionośnego czy też dolegliwości kobiecych: związanych z ciążą, porodem oraz karmieniem piersią. Kapusta znajdowała również zastosowanie w weterynarii ludowej do leczenia bydła, koni, owiec, świń i kur. Zebrane informacje wskazują, że kapusta głowiasta biała była używana w lecznictwie ludowym wielokierunkowo, a jej różnorodne zastosowania nie powinny ujść uwadze współczesnej medycyny.

mgr Sylwia Koczkodaj, Instytut Nauk Ogrodniczych Katedra Roślin Warzywnych i Leczniczych SGGW w Warszawie

Urtica dioica - pokrzywa zwyczajna, ale zróżnicowana i zmienna

Pokrzywa zwyczajna (Urtica dioica L.) od wieków wykorzystywana jest jako roślina lecznicza, spożywcza, paszowa, włóknodajna, barwierska, a ostatnio stosowana jest również w fitoremediacji. Surowcami wykorzystywanymi u niej do celów leczniczych są liście, ziele, organy podziemne złożone z kłączy i korzeni, a także nasiona, przy czym każdy z tych surowców charakteryzuje się odmiennym składem chemicznym i zawartością związków biologicznie aktywnych odpowiedzialnych za właściwości surowca. Liście i ziele są bogate w barwniki asymilacyjne, a także związki fenolowe, witaminy i sole mineralne, organy podziemne – w przeciwzapalne sterole, a nasiona – w olej i zawarte w nim niezbędne nienasycone kwasy tłuszczowe (NNKT), a także

sterole. Zmienność pokrzywy zwyczajnej przejawia się również na poziomie płci. Dotychczas opisywana była ona głównie jako roślina dwupienna, rozdzielnopłciowa. Ostatnie doniesienia literaturowe oraz wstępne badania własne wskazują na obecność u tej rośliny także osobników jednopiennych. Zmienność chemiczna roślin w obrębie gatunku, w tym zmienność roślin odmiennej płci, a także ich zróżnicowanie ontogenetyczne są zagadnieniami, którymi zajmuję się w ramach mojej pracy doktorskiej. Poza aspektem poznawczym, badania te realizuję także w kontekście wprowadzenia tej rośliny do uprawy,w związku z potrzebą uzyskania standaryzowanego przemysłowego surowca zielarskiego.

mgr Kavana Raj, Instytut Nauk Ogrodniczych Katedra Roślin Warzywnych i Leczniczych SGGW w Warszawie

Diversity of wild-growing and cultivated forms of Valerian (Valeriana officinalis L.)

Common valerian is one of the most important medicinal plants grown in specialized herbal farms. The raw material of this species are underground organs (rhizome with roots), commonly called roots, used for the preparation of drugs and dietary supplements. Valerian roots are standardized on the content of valerenic acids and essential oils. They are used to treat insomnia and as a sedative in nervous anxiety. Poland is one of the largest producer and exporter of this raw material in Europe. The most frequently cultivated form here is the local landrace known as 'Lubelski', selected in the 1970s by Polish farmers. The initial investigations already carried out in Department of Vegetable and Medicinal Plants, WULS-SGGW indicate that the landrace is highly diversified, both in terms of morphological and chemical traits. The diversity, even to a higher extent, is observed when regards wild-growing plants. These results were the basis to undertake the research concerning the factors influencing the quality of valerian raw materials in the frame of my doctoral thesis.

mgr Dorota Gnatowska, Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka w Ciechanowcu

Rośliny jako muzealne eksponaty – nietypowa kolekcja roślin leczniczych w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu

Ogrody, zabytkowe parki i oranżerie oraz różnego rodzaju kolekcje botaniczne są obecne i odgrywają ważną rolę w wielu instytucjach muzealnych. Otoczenie przyrodnicze wpływa na podniesienie atrakcyjności muzeów, a także stanowi naturalne tło dla prezentowanych zbiorów oraz uzupełnienie oferty wystawienniczej i edukacyjnej. Taka sytuacja ma miejsce m.in. w Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, którego siedzibą jest zespół pałacowo – parkowy z połowy XIX wieku. Zabytkowy park, jak również wiejskie ogródki znajdujące się w skansenowskiej części Muzeum są integralną częścią tej instytucji. W roku 1984 powstała tu kolejna ekspozycja plenerowa o charakterze przyrodniczo – historycznym. Jest to kolekcja roślin leczniczych, zainspirowana Dykcyonarzem roślinnym, autorstwa patrona Muzeum, ks. Krzysztofa Kluka. Publikacja ta jest jednym z najbardziej cenionych dzieł botanicznych epoki stanisławowskiej. Autor opisał w niej ponad 1500 gatunków roślin, rodzimych i cudzoziemskich, zwracając uwagę nie tylko na ich charakterystykę botaniczną, ale również zastosowanie w medycynie i gospodarstwie domowym. Dykcyonarz Kluka wniósł wiele nowości do polskiej literatury botanicznej. Jest pierwszym dziełem, w którym autor świadomie i konsekwentnie zastosował systematykę i nazewnictwo roślin według Linneusza. W Dykcyonarzu znajdziemy także, bodajże pierwszy w literaturze polskojęzycznej, spis roślin o charakterze farmakognostycznym, łączący wiedzę XVIII-wiecznej medycyny formalnej oraz tradycyjnego ziołolecznictwa ludowego. Na podstawie tego zestawienia powstał w ciechanowieckim Muzeum Ogród roślin zdatnych do zażycia lekarskiego. Jest to ogród zielarski o unikatowym charakterze. Bywa określany żywą ilustracją do Dykcyonarza roślinnego, gdyż wiernie odwzorowuje zawarty w nim rejestr roślin leczniczych. Na

podstawie Regestru roślin zdatnych do zażycia lekarskiego dokonano doboru gatunków występujących w ogrodzie, odtworzona została także ich kolejność, nazewnictwo i przynależność do poszczególnych grup terapeutycznych. Ten nietypowy ogród zielarski łączy w sobie walory ogrodu botanicznego oraz ekspozycji muzealnej – ekspozycji w nieco innym znaczeniu tego słowa, gdyż w charakterze eksponatów występują tu żywe rośliny. W muzealnym ogrodzie od początku jego istnienia realizowane są najważniejsze zadania związane z działalnością muzealną, czyli kolekcjonowanie, naukowe opracowywanie i udostępnianie zbiorów oraz edukacja muzealna. Utworzenie tak nietypowego ogrodu, łączącego w sobie wątki historyczne, przyrodnicze i dydaktyczne spotkało się z aprobatą środowiska muzealnego. Ogród roślin zdatnych do zażycia lekarskiego został nagrodzony w Konkursie na najciekawsze muzealne wydarzenie roku 1984. Od tego czasu niezmiennie cieszy się wielką popularnością i sympatią wśród zwiedzających. Temat ziołolecznictwa pokazany przez pryzmat życia i pracy osiemnastowiecznego przyrodnika, nabrał wielowymiarowości i specyficznego uroku. W Ogrodzie roślin zdatnych do zażycia lekarskiego można zgłębiać tajniki ziołolecznictwa, ale także zapoznać się z jego historią, poznawać różne gatunki roślin leczniczych, ich dawne i współczesne nazwy oraz zastosowanie w medycynie oficjalnej i ludowej. Można także po prostu wypocząć i poobcować z przyrodą, zgodnie z przesłaniem księdza Kluka, że doskonałe ogrody i rozrywkom i pożytkowi służyć mają.

22.05.2022r, niedziela, godz. 10.00

Sesja IV. Historia nauk medycznych

prof. dr hab. Bożena Popiołek, UP w Krakowie

Medykamenty roślinne w szlacheckich regestrach zakupów, receptach i poradnikach medycznych w XVIII wieku

Wśród dworskich rachunków, regestrów i zakupów pojawiają się zamówienia na rozmaite medykamenty pochodzenia roślinnego. Sprowadzane z różnych stron świata, stosowane były w różnych przypadłościach i uważane za ważny element terapii, nawet jeśli ich działanie ograniczało się jedynie do efektu placebo. W dworskich archiwaliach - korespondencji, sylwach, raptularzach domowych odnajdziemy ponadto recepty, notatki i zapiski o składzie leków i działaniu ziół stosowanych w różnych chorobach. Szczególnie interesujące okazują się poradniki medyczne przechowywane w dworskich księgozbiorach, z których korzystano zapewne w przypadku różnych dolegliwości, nawet jeśli zalecane kuracje okazywały się niebezpieczne.

prof. dr hab. Joanna Partyka, IBL PAN

Czy ziołolecznictwo ludowe jest ludowe? Na marginesie dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych debat wokół korzeni fitoterapii

Idea samowystarczalnego ekonomicznie i kulturowo dworku szlacheckiego oraz codzienny kontakt z naturą zdecydowały o wzajemnym przenikaniu się kultury szlacheckiej i wiejskiej w XVI i XVII wieku. Szlachta ziemiańska odnosiła się do wielu zjawisk i spraw w sposób identyczny, jak to czyniły niższe stany. Podobny pogląd miała na temat czarów, czarownic, znachorek, tak samo obawiała się zarazy. Pytanie o kierunek przepływu informacji związanej z leczeniem najbardziej dostępnymi

surowcami, czyli ziołami od wieków nurtuje badaczy. Czy da się tę kwestię jednoznacznie rozstrzygnąć?

dr hab. Iwona Arabas, IHN PAN

Źródła wiedzy panien apteczkowych: tradycje słowiańskie czy śródziemnomorskie?

Apteczki dworskie w XIX w. stały się na polskiej prowincji prawdziwą instytucją: definiowaną w encyklopediach i słownikach oraz uwzględnianą w ustawach dotyczących aptek. Ich opiekunki – panny apteczkowe czerpały wiedzę z domowych sylw, a wśród książek najwyższą pozycję zajmowały herbarze lub ich odpisy. Panny apteczkowe same uprawiały zioła, ale także kupowały je od wiejskich zielarek, z którymi wymieniały się informacjami o działaniu leczniczym. Czy zatem wiedza o roślinach leczniczych uważana za ludową, a opisana również przez Syreniusza, który z kolei opierał się na Dioskuridesie i Pliniuszu, należy do naszej słowiańskiej tradycji?

dr hab. Piotr Daszkiewicz, Muzeum Historii Naturalnej, Paryż, Instytut Historii Nauki PAN.

Rośliny lecznicze Rzeczypospolitej w pracach J.-E Giliberta (1741-1814)

Lyoński lekarz i przyrodnik Jean-Emmanuel Gilibert spędził w Rzeczypospolitej osiem lat (1775-1783). Zasłynął jako organizator ogrodów botanicznych w Grodnie i Wilnie, twóca nauczania historii naturalnej w Wilnie. Autor licznych prac mineralogicznych, botanicznych i zoologicznych m. in. pierwszej flory Litwy *Flora lithanica inchoata* oraz *Exercitium botanicum in Schola principe Universitatis Vilnensis peractum*; *Exercitia phytologica* ; *Histoire des plantes d'Europe, ou Élémens de botanique pratique* ; *Le Calendrier de flore pour l'année 1778 autour de Grodno et pour l'année 1808, autour de Lyon* ; *Caroli Linnæi botanicorum principis*, *Systema plantarum Europæ* . Gilibert w swoich pracach poświęcał wiele uwagi roślinom

leczniczym. Po raz pierwszy spuścizna naukowa Giliberta jest analizowana z punktu widzenia roślin leczniczych, które badał w Rzeczypospolitej.

prof. dr hab. Małgorzata Biniecka, Uniwersytet La Sapienza Rzym,
dr hab. Małgorzata Wrześniak, UKSW.

Olejki eteryczne w historii nauk medycznych

Olejki eteryczne pozyskiwane z korzeni, kłączy, ziela, liści, kwiatów, owoców, nasion, a nawet korzeni były używane od starożytności jako leki i kosmetyki. Występowanie w olejkach substancji czynnych zależy od źródła pochodzenia, okresu zbioru rośliny, przemian jakie musi przejść materiał biologiczny do momentu użytku. Praca analizuje zastosowanie m.in. olejków: różanego, rozmarynowego, jałowcowego, cynamonowego i bergamotowego w basenie morza Śródziemnego.
Historia badań tych substancji wykazuje wielki postęp w poznaniu nowych metod pozyskiwania i wykorzystania w przemyśle farmaceutycznym, kosmetycznym i spożywczym.

dr hab. Małgorzata Ewa Kowalczyk, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Historyczny

Staropolskie poradniki medyczne o zastosowaniu roślin leczniczych w pielęgnacji i upiększaniu urody

Staropolskie piśmiennictwo medyczne dzieli się na dwie kategorie. Pierwszą stanowią rozprawy naukowe przeznaczone dla lekarzy, które spotykały się z nikłą recepcją wśród mieszkańców dawnej Rzeczypospolitej, drugą natomiast prace uprzystępniające wiedzę medyczną szerokiej liczbie czytelników. Do drugiej kategorii należą poradniki, przygotowywane z intencją popularyzowania metod leczenia różnych chorób, ale będące również doskonałym źródłem informacji na temat wykorzystywania roślin leczniczych w pielęgnacji i upiększaniu urody. Ci, którzy borykali się z problemami rzadkich, cienkich i wypadających włosów lub chcieli zmienić ich kolor, mieli kłopoty z

cerą w postaci plam, pryszczy, piegów, blizn, albo marzyli o gładkiej skórze, pozbawionej zmarszczek, powszechnie sięgali do
poradników medycznych. Zawarte w nich wskazówki, jak samodzielne w domu przygotować specyfiki, mające pomóc w pielęgnacji urody, były w większości skierowane zarówno do kobiet, jak i mężczyzn.

mgr Piotr Wolski, Instytut Języka Polskiego PAN Kraków

Najstarszy zachowany leksykon przyrodniczy na ziemiach polskich. Z warsztatu filologa i wydawcy.

W archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej zachował się unikatowy manuskrypt – leksykon zawierający około 20 000 haseł przede wszystkim łacińskich, a także gloss polskich i niemieckich z zakresu nauk przyrodniczych. Jego autorem jest zapewne pierwszy polski przyrodnik znany z nazwiska: kanonik krakowski Jan Stanko. Manuskrypt zachował się w stanie bardzo dobrym; najprawdopodobniej był rzadko używany. Jest to najstarszy znany rękopis słownika przyrodoznawczego pochodzący z ziem polskich. Odzwierciedla stan wiedzy na koniec wieku XV. Zawiera liczne terminy z dziedziny botaniki, farmakologii, anatomii, zoologii, a nawet alchemii. Jest prawdopodobnie najstarszym źródłem poświadczającym występowanie tego typu słów i wyprzedza wszystkich znanych z czasów staropolskich medyków. Problematyka ta, jako pozornie hermetyczna i ograniczona do filologii, jest praktycznie obca przedstawicielom innych nauk. Tekst ma specyficzną i indywidualną strukturę, której znaczenie i rola jest pierwszym problemem, na który napotyka jego badacz. Przedmiotem badań jest przede wszystkim budowa leksykonu, analiza treści i uporządkowania rzeczowego leksemów tak, by jego edycja krytyczna spełniała standardy tekstu źródłowego w opracowaniu współczesnym. Niezwykle istotna jest kwestia przeznaczenia leksykonu, nowatorstwa w zakresie słowotwórstwa oraz jego miejsce wśród innych podobnych rękopisów. Wiedza o tej rangi zabytku piśmiennictwa

polskiego mającym wybitne znaczenie dla nauki będzie cenna dla badaczy zainteresowanych historią nauk ścisłych i przyrodniczych na ziemiach polskich. Przyczynek do tych zagadnień zostanie przedstawiony w odczycie konferencyjnym z perspektywy badacza, latynisty-mediewisty pracującego nad pełną edycją krytyczną z komentarzem naukowym.

dr n. farm. Elżbieta Rutkowska, Zakład Farmacji Stosowanej, Uniwersytet Medyczny w Białymstoku

Rośliny lecznicze w proszkach do użytku zewnętrznego w świetle dziewiętnastowiecznego podręcznika do receptury Antoniego Kryszki

Celem pracy jest analiza dziewiętnastowiecznego podręcznika do receptury pt. Receptura, czyli nauka pisania recept i przyrządzania według nich lekarstw (Warszawa 1865) opracowanego przez prof. Antoniego Kryszkę (1818-1912) w zakresie wykorzystania roślin leczniczych do sporządzania proszków jako postaci leku recepturowego przeznaczonych do stosowania zewnętrznego. Pulveres ad usum externum mogły być stosowane do leczenia chorób nosa, skóry, błon śluzowych, do tamowana krwotoków oraz jako preparaty przeznczone do wąchania podczas omdlenia. Profesor A. Kryszka podał również przykłady proszków do czyszczenia zębów i wzmacniania dziąseł, a także tzw. proszków kosmetycznych przeznaczonych do mycia rąk. Wśród składników leków recepturowych w formie proszków w wymienionej publikacji występowały rożne surowce roślinne, np. kłącze kosaćca, kwiat lawendy, kłącze tataraku czy znamię szafranu.

dr Krzysztof Prętki, Katedra Nauk Społecznych i Humanistycznych Wydział Nauk o Zdrowiu Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Problematyka roślin leczniczych w działalności naukowej Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Poznańskiego w okresie międzywojennym

11 listopada 1918 roku podjęto decyzję o powołaniu Komisji Organizacyjnej Uniwersytetu Polskiego w Poznaniu. 10 grudnia 1918 roku Heliodor Święcicki, na czwartym posiedzeniu Komisji, zgłosił wniosek, aby połączyć otwarcie uczelni z obchodami 400-lecia założenia Akademii Lubrańskiego w Poznaniu, przypadającymi w 1919 roku. 30 stycznia 1919 roku Komisariat Naczelnej Rady Ludowej powołał do życia Wydział Filozoficzny, a Komisja Stabilizacyjna w Warszawie zgodziła się na obsadę stanowisk profesorskich przez Komisję Uniwersytecką w Poznaniu. Osoby te stały się fundamentem organizacyjnym tworzonego Uniwersytetu. Wydział Filozoficzny rozpoczął oficjalną działalność 1 kwietnia 1919 roku i zainaugurował funkcjonowanie uczelni w Poznaniu. 5 kwietnia 1919 roku nastąpił wybór prof. Heliodora Święcickiego na pierwszego Rektora nowej poznańskiej uczelni. 10 maja 1919 roku Komisariat Naczelnej Rady Ludowej nadał uczelni nazwę Wszechnica Piastowska. Senat uchwałą z 24 czerwca 1920 roku zmienił nazwę Wszechnicy na Uniwersytet Poznański. W październiku 1919 roku, na wniosek dziekana Wydziału Filozoficznego prof. Antoniego Korczyńskiego, Rada tegoż wydziału postanowiła utworzyć Studium Farmaceutyczne, przekształcone w 1920 roku w Oddział Farmaceutyczny. Wśród różnorodnych tematów badawczych Oddziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Poznańskiego znalazła się także problematyka roślin leczniczych, która będzie przedmiotem analizy w wystąpieniu.

Sesja V. Rośliny lecznicze w kulturze i sztuce

dr hab. Małgorzata Wrześniak, prof. ucz., Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa.

„Ave rosa peccatorum medicina"– pomiędzy medycyną, magią a metaforą. O leczniczych roślinach w malarstwie średniowiecznym i renesansowym

Referat obejmie analizę funkcji występowania roślin leczniczych na obrazach o tematyce Maryjnej późnego średniowiecza i początków renesansu. W założeniu ma być to próba odpowiedzi na pytanie o znaczenie obrazowego komunikatu wyrażanego poprzez rośliny lecznicze powiązane z osobą Matki Bożej.

dr Magdalena Grenda-Kurmanow, Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie

Historyczne zielniki jako zabytek. Wyzwania dla konserwatorów i opiekunów zbiorów

Zielniki są bogatym źródłem wiedzy dla wielu dziedzin nauki, zarówno z grupy nauk ścisłych, jak i humanistycznych. Współcześnie, okazy gromadzone są z uwzględnieniem wytycznych dotyczących zbiorów naukowych, w tym – coraz bardziej popularnych badań genetycznych, wykorzystujących materiał zielnikowy. W ostatnich dekadach szczególnym zainteresowaniem cieszą się również starsze, zabytkowe zielniki, które często nie spełniają wszystkich obecnych wytycznych właściwych dla zbiorów naukowych, ale są bezcennym, unikatowym historycznym dokumentem bioróżnorodności i praktyk związanych z pracą przyrodników z dawnych lat. Z punktu widzenia konserwatora, zabytkowe zielniki należą do grupy tzw. obiektów

multitechnologicznych, stanowiąc połączenie różnorodnych materiałów: zasuszonych roślin, papierowego podłoża, w wielu wypadkach – także rozmaitych klejów i materiałów użytych do wykonania opraw lub teczek (takich jak skóra, pergamin, papier czy płótno). Materiały te, tworzące jeden obiekt – zielnik, podlegają różnym procesom degradacji, które mają wpływ na cały obiekt. Degradacja okazów i pozostałych elementów zielników może wynikać również ze stosowania szczególnych metod ochrony, takich jak szeroko niegdyś stosowane środki biobójcze, tworzące trwałe zanieczyszczenia, oraz z niewłaściwych metod przechowywania. Dlatego zielniki jako obiekty zabytkowe wymagają specyficznego podejścia w planowaniu i wykonywaniu zabiegów konserwatorskich, a także planowaniu strategii ochrony zbiorów. Czynniki te powinny być wzięte pod uwagę również w przypadku zbiorów współczesnych, które powinny być rozpatrywane w sposób długofalowy, jako dziedzictwo, które za kolejne dziesiątki lub setki lat będzie historycznym dokumentem dla następnych pokoleń. Podczas prezentacji nakreślona zostanie problematyka związana z degradacją materiału zielnikowego oraz konserwacją i ochroną tego typu obiektów.

Katarzyna Tulik, licencjat, Uniwersytet Rzeszowski.

Rośliny lecznicze w twórczości poetek Podkarpacia

Rośliny lecznicze to duża i różnorodna grupa organizmów żywych naszej planety. Są nośnikami substancji, których znajomość i zastosowanie w odpowiednich ilościach, może leczyć lub wspomagać w czasie kuracji wielu schorzeń. Człowiek przez wieki nauczył się rozpoznawać je, zbierać, konserwować i uprawiać. Wiedzę o zdrowotnych właściwościach roślin, z pokolenia na pokolenie, przekazywały sobie kobiety. W Polskiej tradycji nazywane zielarkami, znachorkami, szeptuchami, a nawet czarownicami czy wiedźmami, gdyż oprócz leczenia, znały również szkodliwe właściwości roślin. Najczęściej występującymi roślinami leczniczymi są m.in.: rumianek, nagietek, róża, mak, chabry oraz wiele innych gatunków rosnących na polach i łąkach. Mają one często symboliczne znaczenie. Taką florę znajdziemy w twórczości poetek Podkarpacia:

Stanisławy Kopiec, Krystyny Lenkowskiej i Alicji Ungeheuer-Gołąb, artystek wyrosłych z różnych tradycji literackich i reprezentujących różną wrażliwość poetycką.

Komitet Naukowy Konferencji

prof. dr hab. Iwona Arabas – przewodnicząca

lek.med. Robert Księżopolski – sekretarz

Członkowie:

prof. dr hab. Jaromir Jeszke

prof. dr hab. Zbigniew Libera

prof. dr hab. Adam Paluch

prof. dr hab. Ludwik Frey

prof. dr hab. Joanna Partyka

Organizatorzy

Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Jagiellońskiego

Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu

Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne

Societas Scientiarum Klukoviana et Jablonovianae

Współorganizatorzy i partnerzy

Sekcja Fitoterapii Polskiego Towarzystwa Lekarskiego

Sekcja Historii Farmacji Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego

Sekcja Historii Botaniki Polskiego Towarzystwa Botanicznego

Towarzystwo Karpackie

Komitet Organizacyjny

Iwona Arabas (Instytut Historii Nauki PAN)

Robert Księżopolski (Societas Scientiarum Klukoviana et Jablonovianae, Towarzystwo Karpackie)

Patronat

Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk

Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie

Patronat medialny

Pisma naukowe „Farmacja Polska", „Medycyna Nowożytna", „Postępy Fitoterapii"

ORGANIZATORZY:

Instytut Historii Nauki PAN im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UJ

Societas Scientiarum Klukoviana et Jablonovianae

WSPÓŁORGANIZATORZY I PARTNERZY:

Sekcja Historii Farmacji Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego

Sekcja Historii Botaniki Polskiego Towarzystwa Botanicznego

PATRONAT:

Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie

www.etnofarmacja.pl

www.facebook.com/etnofarmacja

PATRONAT MEDIALNY CZASOPISM NAUKOWYCH: